

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา

ระบบเศรษฐกิจโลกในยุคโลกาภิวัตน์ที่นับวันจะเปลี่ยนแปลง ผันผวน และสลับซับซ้อนมากขึ้นเรื่อยๆ ประกอบกับเทคโนโลยีการสื่อสารแบบไร้พรมแดนยิ่งเป็นตัวสนับสนุนให้พลวัตทางเศรษฐกิจเป็นไปอย่างรวดเร็ว การขับเคลื่อนเศรษฐกิจปัจจุบันสามารถดำเนินการด้วยระบบอิเล็กทรอนิกส์ผ่านหน้าจอคอมพิวเตอร์ สั่งการด้วยระบบปลายนิ้วสัมผัส การเคลื่อนย้ายเงินทุนสามารถทำได้อย่างรวดเร็ว เกิดแนวทางการขับเคลื่อนเศรษฐกิจรูปแบบใหม่ๆ มีการรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจเกิดขึ้น คนให้ความสำคัญกับตัวเลขทางเศรษฐกิจมากขึ้น อาทิ ตัวเลขผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศ(GDP) อัตราเงินเฟ้อ มูลค่าการนำเข้าและส่งออก ฯลฯ ในส่วนของประเทศที่พัฒนาแล้ว หรือประเทศมหาอำนาจกลายเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการกำหนดทิศทางการขับเคลื่อนเศรษฐกิจ บริษัทธุรกิจหลายแห่งที่เติบโตก็มุ่งแสวงหาช่องทางเพื่อทำกำไรสูง ซึ่งบางส่วนก็กลายเป็นบริษัทข้ามชาติที่เข้าไปใช้ประเทศกำลังพัฒนาเป็นฐานในการสร้างความแข็งแกร่งทางเศรษฐกิจให้กับตัวเอง

ที่ผ่านมาประเทศไทยเองก็ได้ดำเนินเศรษฐกิจไปตามกระแสเศรษฐกิจโลก จะเห็นได้จากการที่ประเทศไทยประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1 (พ.ศ.2504-2509) ตามข้อเสนอแนะของธนาคารโลก และนับตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 – 8 แนวคิดทางเศรษฐศาสตร์จึงเป็นแนวคิดเดิมที่ธนาคารโลกวางไว้ตั้งแต่ต้น และใช้หลักวิชาทางเศรษฐกิจเป็นเพียงเครื่องมือทางเทคนิคในการแก้ไขปัญหาต่างๆ (เสรี ลีลาสัย, 2546) โดยให้ความสำคัญกับการขยายโครงสร้างพื้นฐานเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งค่อนข้างประสบความสำเร็จในการยกระดับฐานะทางเศรษฐกิจของประเทศให้สูงขึ้น โดยทำให้รายได้ประชาชาติเฉลี่ยต่อหัวประชาชนเพิ่มขึ้นจาก 4,100 บาท ในปี 2504 เพิ่มขึ้นเป็น 75,991 บาท ในปี พ.ศ. 2540¹ อย่างไรก็ตาม แม้เศรษฐกิจไทยจะเจริญเติบโตสูงขึ้นเป็นลำดับ แต่ปัญหาความยากจน และปัญหาความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจก็ยังคงอยู่ และปัญหาเศรษฐกิจยิ่งเลวร้ายมากขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2540 ประเทศไทยก็ประสบกับปัญหาวิกฤติเศรษฐกิจ ซึ่งในครั้งนั้นได้สร้างเสียหายทางเศรษฐกิจมากมาย เงินทุนสำรองระหว่างประเทศที่เคยมีเกือบสี่หมื่นล้านบาทเมื่อปี พ.ศ. 2539 ได้นำไปใช้ในการปกป้อ

¹ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ www.nesdb.go.th

ค่าเงิน ทำให้กลางปี พ.ศ. 2540 ประเทศไทยจึงมีเงินทุนสำรองคงเหลือเพียง 2.5 หมื่นล้านบาท² มีการตั้งปิดบริษัทเงินทุนจำนวน 58 แห่ง และบริษัทหลายแห่งต้องทยอยปิดกิจการลง ลดขนาด เลิกจ้างพนักงาน ซึ่งเหตุการณ์ครั้งนั้นส่งผลให้มีผู้ว่างงานจากปี พ.ศ. 2540 ที่มีอยู่ 4.5 แสนคน เพิ่มขึ้นเป็น 1.42 ล้านคน³

ด้วยกระแสการพัฒนาเศรษฐกิจแบบทุนนิยมที่ถาโถมก็ได้ทำให้ชุมชนหลายแห่งเกิดความเปลี่ยนแปลงในหลายเรื่อง อาทิ วิธีการผลิตเพื่อยังชีพก็เปลี่ยนเป็นการผลิตเพื่อการค้ามากขึ้น ซึ่งเพื่อบริโภคมากขึ้นแต่ผลิตเองน้อยลง เกิดการจกจกแย่งชิงทรัพยากรขึ้นในชุมชน ในขณะที่ชาวบ้านบางส่วนก็เลือกที่จะละทิ้งวิถีชีวิตดั้งเดิม เดินออกจากชุมชนเพื่อเข้าไปร่วมเป็นส่วนหนึ่งของระบบเศรษฐกิจทุนนิยมภายนอก ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวทำให้ชุมชนหลายแห่งก็มีอาจคงอยู่แบบเดิมได้ จำต้องสูญเสียอัตลักษณ์ชุมชนที่เคยมี ต้องปรับวิธีการผลิตตนเองใหม่

ท่ามกลางกระแสความเปลี่ยนแปลงผันผวนของเศรษฐกิจภาพใหญ่ดังที่กล่าวไป ก็มีเศรษฐกิจที่อีกลักษณะหนึ่งที่เป็นหน่วยย่อยๆ กระจายอยู่ทั่วประเทศ เรียกว่า “เศรษฐกิจชุมชน” ซึ่งเป็นระบบเศรษฐกิจท้องถิ่นที่มีลักษณะเป็นองค์กรรวม ซึ่งไม่ได้มีแต่เพียงมิติทางเศรษฐกิจ ตัวเลขรายได้ การผลิต การบริโภค เท่านั้น แต่เป็นระบบเศรษฐกิจที่เป็นส่วนหนึ่งของสังคม วัฒนธรรม สัมพันธ์กับวิถีชีวิต และระบบคุณค่า (ธเนศ ศรีวิชัยลำพันธ์, 2552) โดยลักษณะสำคัญของระบบเศรษฐกิจชุมชนคือครอบครัวและชุมชนเป็นหน่วยการผลิต เป้าหมายของการผลิตคือการดำรงอยู่ การรักษาตัวให้รอดอยู่ของครอบครัวและชุมชน ให้สามารถเลี้ยงตัวเองได้และผลิตซ้ำครอบครัวและชุมชนได้ การผลิตจึงมีลักษณะเพื่อบริโภคในครัวเรือน ผลิตเพื่อขายก็ได้ แต่ก็เพื่อให้ได้เงินมาซื้อสินค้าให้ครอบครัว ดำรงชีวิตอยู่ได้ และเลี้ยงดูบุตรได้มากกว่าที่จะคิดขยายการผลิตให้ใหญ่โตให้มีกำไรสูงสุด (บางส่วนของคำแถลงของชุดโครงการเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านไทย, 2546)

หมู่บ้านดง ตำบลนาขาง อำเภอสบปราบ จังหวัดลำปาง เป็นหมู่บ้านเล็กๆ หมู่บ้านหนึ่งของตำบลนาขาง ตั้งอยู่ห่างจากที่ว่าการอำเภอสบปราบประมาณ 5 กิโลเมตร และอยู่ห่างจากตัวจังหวัดลำปางประมาณ 60 กิโลเมตร ปัจจุบันชุมชนบ้านดงมีประชากรจำนวน 156 หลังคาเรือน ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก คือ ทำนา ทำสวน ทำไร่ ปลูกพืชหมุนเวียนทั่วไป อาชีพรองลงมา คือ การรับจ้าง และค้าขาย และมีบางส่วนที่นิยมออกไปทำงานต่างจังหวัดและต่างประเทศ

ชุมชนบ้านดงถือได้ว่าเป็นชุมชนหนึ่งที่ค่อนข้างมีความเข้มแข็ง และมีแกนนำชุมชนที่มีความคิดในการพัฒนาชุมชนอย่างต่อเนื่อง แต่ถึงกระนั้นบ้านดงก็ยังมีประสบปัญหาคล้ายๆ กับที่

² ธนาคารแห่งประเทศไทย

³ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ www.nesdb.go.th

ชุมชนชนบทส่วนใหญ่ของประเทศกำลังประสบ นั่นคือ ปัญหาด้านเศรษฐกิจ ไม่ว่าจะเป็นปัญหา รายได้ไม่พอกับรายจ่าย ปัญหาหนี้สิน ซึ่งชุมชนเองก็พยายามหาแนวทาง หรือวิธีการต่างๆ ในการ แก้ไขปัญหาดังกล่าว

ปี พ.ศ. 2546 อินแก้ว เรือนปานันท์ ร่วมกับคนในชุมชนบ้านดงทดลองใช้งานวิจัยเชิง ปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาเศรษฐกิจ โดยทำโครงการวิจัย เรื่อง “การจัดระเบียบ ลังคมหมู่บ้านดง ต.นาขาง อ.สบปราบ จ.ลำปาง” ซึ่งงานวิจัยดังกล่าวได้นำไปสู่การทำให้ชุมชนลด ค่าใช้จ่ายในการเลี้ยงเหล้าในงานศพของหมู่บ้านเป็นผลสำเร็จ จนได้รับการยอมรับให้เป็น “หมู่บ้าน ปลอดเหล้า” และยังสามารถขยายผลไปสู่การลดค่าใช้จ่ายด้านอื่นๆ ตามมา เช่น การจัดทำโรงศพ การทำ ปราสาท การเลี้ยงอาหาร เป็นต้น อย่างไรก็ตาม แม้จะสามารถลดค่าใช้จ่ายฟุ่มเฟือยในการเลี้ยงเหล้า ในงานศพได้ แต่ปัญหาด้านเศรษฐกิจก็ยังไม่หมดไปจากชุมชนบ้านดง โดยเฉพาะ “ปัญหาหนี้สิน” ทำให้ในปี พ.ศ. 2550 อินแก้ว เรือนปานันท์ และชุมชนบ้านดงจึงได้ทำการวิจัยต่อยอดในเรื่อง “รูปแบบการจัดการหนี้สินเชิงบูรณาการเพื่อความเข้มแข็งของชุมชนบ้านดง ตำบลนาขาง อำเภอสบ ปราบ จังหวัดลำปาง” เพื่อค้นหารูปแบบ/วิธีการในการแก้ปัญหานี้สินอย่างยั่งยืน ซึ่งจากงานวิจัย ดังกล่าว พบว่า หมู่บ้านเล็กๆ อย่างบ้านดงมีหนี้สินรวมทั้งหมดถึง 16,774,362 บาท โดยปัจจัย สำคัญที่ทำให้เกิดหนี้สินมีทั้งหมด 4 เรื่อง ได้แก่ 1)การที่คนในชุมชนวิ่งตามกระแสทุนนิยม 2)การ หมุนหนี้โดยไม่ได้คำนึงถึงผลกระทบระยะยาว 3)การเข้าถึงแหล่งเงินกู้ได้ง่าย ไม่ว่าจะในหรือนอก ระบบ 4)ความจำเป็นทางการศึกษาของบุตร สำหรับแนวทางการแก้ปัญหานี้สินที่งานวิจัย ดังกล่าวสรุปไว้ คือ การจัดตั้งกลุ่มเศรษฐกิจชุมชนขึ้นมาในชุมชนเพื่อแก้ปัญหา ได้แก่

กลุ่มออมทรัพย์เอื้ออาทร เป็นกลุ่มการเงินที่ชุมชนจัดตั้งกันขึ้นเอง ซึ่งคนในชุมชนท่านหนึ่ง อธิบายการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์เอื้ออาทรขึ้น ทั้งๆ ที่ในชุมชนมีกลุ่มออมทรัพย์อยู่แล้วว่า “เราตั้งขึ้น เพื่อช่วยเหลือคนจนที่ต้องจ่ายดอกเบี้ยแพงๆ ทุกวันนี้เราต้องจ่ายดอกเบี้ยให้กับกลุ่มออมทรัพย์ต่างๆ เดือนละ 5,000 บาท เราเห็นว่าคนบ้านเราเอาเปรียบกันกลุ่มออมทรัพย์ที่เราตั้งขึ้นมา เราจะไม่เอา ดอกเบี้ยแพงเพื่อช่วยเหลือคนในชุมชนของเรา” ซึ่งกลุ่มออมทรัพย์ดังกล่าวเป็นการจัดตั้งขึ้นเพื่อ ปลุกจิตสำนึกให้คนในชุมชนรักการออม เน้นการช่วยเหลือเกื้อกูลกันในกลุ่มสมาชิกเป็นหลัก โดย มีการกำหนดอัตราดอกเบี้ยที่ต่ำกว่ากลุ่มออมทรัพย์อื่นๆ ที่มีอยู่ในชุมชน

กลุ่มร้านค้าชุมชน เป็นกลุ่มที่จัดตั้งขึ้นโดยมีเป้าหมายเพื่อคนชุมชนได้มีการทำกิจกรรม ร่วมกัน ทำให้คนในชุมชนซื้อของได้ในราคาถูก ช่วยลดรายจ่ายของคนในชุมชนที่จะต้องไปซื้อของ ภายนอกชุมชน และยังช่วยในการจัดการผลผลิตของชุมชน โดยให้เป็นสถานที่สำหรับจำหน่าย ผลผลิตของชุมชน ที่เป็นผลผลิตตามฤดูกาล หรือสินค้าที่ผลิตเองในชุมชน

นอกเหนือจากกลุ่มเศรษฐกิจชุมชนที่เกิดขึ้นจากงานวิจัยดังกล่าวแล้วยังพบว่า ภายในชุมชนบ้านดงเองก็มีกลุ่มเศรษฐกิจชุมชนอื่นๆ ที่ดำเนินการอยู่ก่อนแล้วหลากหลายกลุ่ม อาทิ **กลุ่มออมทรัพย์** ซึ่งเริ่มก่อตั้งเมื่อปี พ.ศ.2529 โดยกลุ่มหนุ่มสาว มีลักษณะกิจกรรมที่เน้นการออมและการกู้ยืมเงินของสมาชิก ปัจจุบันกลุ่มออมทรัพย์ของหมู่บ้านดงมีทั้งหมด 3 กลุ่ม แต่ละกลุ่มจะมีกฎเกณฑ์ของการออมและการกู้ยืมแตกต่างกันไป **กลุ่มฌาปนกิจ** เป็นการรวมกลุ่มของชาวบ้านในหมู่บ้าน โดยมีวัตถุประสงค์ของการดำเนินงานเพื่อแก้ปัญหาเรื่องเงินค่าใช้จ่ายในการจัดงานศพของเจ้าภาพ นอกจากนี้ในชุมชนก็ยังมี**กลุ่มกองทุนหมู่บ้าน** **กลุ่มกองทุนหมุนเวียน** **กลุ่มปุ๋ย** **กลุ่มผู้ใช้น้ำ** **กลุ่มโรงสีข้าว** **กลุ่มน้ำประปา** รวมแล้วในชุมชนบ้านดงมีกลุ่มเศรษฐกิจชุมชนที่ดำเนินการรวมกันอยู่ทั้งหมดนับสิบกลุ่ม

จากที่กล่าวมาทั้งหมดแสดงให้เห็นว่า บ้านดงก็นับเป็นอีกหนึ่งหมู่บ้านที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะต้องเผชิญกับการพัฒนาเศรษฐกิจกระแสหลัก โดยชุมชนเองก็พยายามหาแนวทางในการปรับตัวเพื่อการอยู่รอด เศรษฐกิจชุมชนเป็นแนวทางหนึ่งที่ถูกเลือกใช้ จะเห็นได้จากการก่อเกิดและการมีอยู่ของกลุ่มเศรษฐกิจชุมชนต่างๆ จำนวนมากที่ล้วนเกิดขึ้นมาโดยมีเป้าหมายเดียวกันคือเพื่อสนองตอบต่อการแก้ปัญหาทางด้านเศรษฐกิจของคนในชุมชน แต่ภายใต้เป้าหมายดังกล่าวแต่ละกลุ่มก็มีรายละเอียดปลีกย่อยที่แตกต่างกันไป และภาพรวมของกลุ่มเศรษฐกิจชุมชนทั้งหมดที่มีอยู่ในบ้านดงก็ยังไม่เคยมีผู้ใดเคยศึกษารวบรวมมาก่อน จึงมีความสนใจที่จะศึกษารวบรวมข้อมูลกลุ่มเศรษฐกิจชุมชนที่มีในบ้านดง ทั้งในแง่ปัจจัยการก่อเกิด และการดำเนินงานของกลุ่มเศรษฐกิจชุมชนต่างๆ รวมทั้งพฤติกรรมและความพึงพอใจของสมาชิกในชุมชนต่อการจัดการเศรษฐกิจชุมชนของกลุ่มต่างๆ ที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน โดยคาดหวังว่าผลการศึกษารวบรวมครั้งนี้จะช่วยทำให้เห็นภาพรวมของกลุ่มเศรษฐกิจชุมชนต่างๆ ที่มีอยู่ในบ้านดง และนำไปสู่การศึกษาและพัฒนาในด้านเศรษฐกิจชุมชนของชุมชนบ้านดง และที่อื่นๆ ต่อไป

1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาปัจจัยการก่อเกิดการพัฒนาของกลุ่มเศรษฐกิจชุมชนของบ้านดง อำเภอสบปราบ จังหวัดเชียงใหม่
2. เพื่อศึกษาการดำเนินงานของกลุ่มเศรษฐกิจชุมชนบ้านดง อำเภอสบปราบ จังหวัดเชียงใหม่
3. เพื่อศึกษาผลการพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชนบ้านดง อำเภอสบปราบ จังหวัดเชียงใหม่

1.3 ประโยชน์ที่ได้รับจากการศึกษา

1. ได้ทราบข้อมูลที่เป็นปัจจัยการก่อเกิด และดำเนินงานของกลุ่มเศรษฐกิจชุมชนบ้านดงอำเภอสบปราบ จังหวัดเชียงใหม่
2. ได้ทราบผลการพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชนบ้านดง อำเภอสบปราบ จังหวัดเชียงใหม่ เพื่อนำไปใช้ในการพัฒนาการดำเนินงานของกลุ่มเศรษฐกิจชุมชนต่างๆ ให้มีประสิทธิภาพมากขึ้นต่อไป

1.4. ขอบเขตของการศึกษา

การศึกษาในครั้งนี้จำกัดขอบเขตการศึกษาทางด้านประชากร โดยการสุ่มตัวอย่างจากคณะกรรมการ และสมาชิกกลุ่มเศรษฐกิจชุมชนในชุมชนบ้านดง ตำบลนายาง อำเภอสบปราบ จังหวัดลำปาง กลุ่มเศรษฐกิจชุมชน

1.5 นิยามศัพท์

กลุ่มเศรษฐกิจชุมชน คือ การรวมตัวกันของคนในชุมชนเพื่อทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจเพื่อตอบสนองความต้องการของคนในชุมชน อาทิ การสร้างรายได้ การออมเงิน การให้สินเชื่อ การจัดสวัสดิการต่างๆ